

V. Gilbert Edit

NAPLÓM(D)AT ÍROM S OLVASOM

Závada Pál sokat tárgyalt regénye, a JADVIGA PÁRNÁJA, bárhol közlik is és bármit tesznek is vele, úgy tűnik, garantált közönségsiker. Sokáig nem értettem, miért a hivatásos elemzők fanyalgása a *Nők Lapja*-beli publikálás miatt. Hát nem csodálatos, hogy van végre egy regényünk, amely kitölti a magas és a mély kultúra közti szakadékot? Nem a nagyságát igazolja, hogy más-más szociokulturális befogadók egyaránt megtalálják benne a maguknak tetszőt?... Még ha elsődlegesen nem azt a jelentést is, ami az irodalmárt boldogítja, de tudat alatt csak-csak hat a szakmán kívüliekre is az egész mű, azaz, gondoltam, a felismerési ingerküszöb alatti, idegen, másféle kódnak is szerepe van a tetszésben.

Mára inkább osztom Kovács Eszter kételyeit abban, hogy a szépen felépített narratív kompozíció jobbára a hivatásosoknak tűnik fel vagy tűnik örömtelinek. Hajlok arra, hogy a rokonszenves civilek film-, vagyis Deák Krisztina-filmszerűen olvasták a regényt. Az atmoszferikusan fotózott tárgyi világ és a kísérőzene szépsége sem feledteti, hogy felesleges cicomát, leküzdendő, átlapozandó akadályt jelentett, jelenthet nekik (a rendezőnek és a filmért lelkesedő nézőnek) a napló naplósítása, a többszörös kommentárreteg. Számomra, aki a művet a kortárs magyar napló- és emlékiratregényirodalom csúcsteljesítményének értékelem, minden ekörül forog. Az ugyanis, hogy Jadviga „programszerű megcsalásai” miért következnek be, nemcsak a filmből, a regényből sem derül ki; központi vezető, külső, semleges narrátor nem lévén, onnan sem kapunk választ rá. Ondris tépelődik, és nem találja a kulcsot a rejtélyhez, amikor pedig Jadvigára kerül a sor, az ő naplórészleteitől sem leszünk okosabbak. Ezt a sajátosságát akár a regény hibájául is fel lehetne róni, azonban a narratív forma *igenis fejlődése a kérdésnek*. Értelmessé rendezi a hiányállapotot. Léttitokként kezeli a ki nem mondhatót, fel nem tárulót. A létezés titkára való többszöri rákérdezés gesztusától lesz azonban több és egészül ki e regény. Azaz nemcsak Ondris szeretné megtudni: Jadviga is – aki ráadásul visszatekintő pozícióból, időbeli távlatot nyervén adhatna választ múltbéli cselekedeteinek okára – nekilát a tisztázásnak, de nem jut dűlőre magával. Narratív játékok, játszmák folynak – amíg Ondris a kiborulás, kielégületlenség, sértettség, elkeseredettség levezetésére használja leíró-kérdő önmagát – ostorozó és rendbe szedni akaró naplóbeszédét, Jadviga talán kevésbé őszinte. A már nem létező férj iránti utólagos szeretetdemonstráció, a fáziseltolódással létrejövő beszélgetés, közönsé telt családfenntartó gondos(l)kodás médiuma számára a napló, de érzékelhető korlátai: mind Jadvigáéi, mind a naplóformát érintőek. A naplóíró asszony nem tud vagy nem akar végzetesen őszinte lenni. A feloldás többretegű: 1. Jadviga alapvetően hazug; 2. szerepet játszik az utókornak, akinek szánja e családi „krónikát”; 3. a lét nem tud tisztán megnyilvánulni, csak dadog; nincs egyértelmű igazság, végső ok, minden szituatív, szituált. A Závada-regény ezt a sokértelműséget mozgatja kiváló nyelvi stilizálással; a magyarországi tót dialektusával és három „író” főhősének karakteres írásmódjával. Egy cseppet még reménykedem, hogy a titokzatos szerelmi sokszögből nemcsak az irodalmárt izgatja a titkok titkosítása s a civilt a szerelem cselekménye.

Závada szereplőket „alulíró”, jegyzetelő technikája jól olvasható, karakteres s többszörösen rejtélyes, ám mégis követhető: az olvashatóság és írhatóság határán sikkesen egyensúlyozó szövegképződményt alkot, amely méltán lett szakmai siker is. Az önreflexió forma szerencsés, sikeres túlélése, karriertörténete. Korábbi szépirodalmi praxisából A KIROV UTCAI TÁLCÁS-t tekintem még valódi irodalomnak, bizonyos szempontú előzménynek. A couleur locale, a hely szelleme, a kultúrák, nyelvek, népek egymásba hajlása s ennek narratív attrakciója már ott is figyelmet érdemel. Az a szerkezet azonban alig követhető. Szecessziósan burjánzó, cikornyás, érzékeny-manieristán tekeredő. Titokszerkezete másféle, kevésbé ontológiai, inkább reflektív-narratológiai és ismeretelméleti. Ott az a kérdés, hogy mi volt előbb és mi utóbb, hogy hol az eredeti napló vége, s honnan kezdődik annak kommentárja s a kedveshez a távolba íródó – el nem küldött – levél, és mi a megérkezése utáni levezető reflexió; mit ismerhetett ő a fiú naplófüzetéből, s az irányította-e lépteit. Az izgatott, túlfűtött szituációnak, melyben az elbeszélő újraolvassa naplóját, tétje van: Közép-Ázsiából magáról hírt nem adó kedvesét idézi meg vele, őt akarja megérteni, elérni, útvonalát kitalálni, kibogozni általa. (Végül kiderül: a lány is olvasta a naplót.) Immár átértelmeződik: utólagosan neki íródik a második személyű elbeszélés, mely eredetileg önmegszólító narráció. Ez váltott referenciaszemélyt aktuálisan, ahogyan a szöveg a „te” szovjet útját készíti elő s kíséri végig. Honnan tudhatja a régi napló, hogy mi fog történni a másikkal, hogyan íródik egyik történetbe a másik, meddig tart az „én” útja s úti reflexiója? Honnan íródik tovább, az utólagos történet tudással? A késve érkező információk előzetes megérzése, a két utazási narratíva egybeszerkesztése a megszólított és megszólító viszonyának transzformációival körkörösíti, végteleníti az elbeszélést. Az időtechnika összetettsége tehát indulati szimultaneitást szimulál egy kalauzáz váló – titkolni akart – útinapló és egy utazás viszonyában. Orosz irodalmi kurzusaim elé szoktam tenni mottóul, oly hatékonyan és elementárisan képviseli ugyanis az orosz kultúra, az orosz mentalitás ambivalenciáit, s azt, ahogyan ezek a magyar odautazóra hatnak. (Az élet határvonalára jutó, kolerában szenvedő, a világtól elhagyatott szobrász nőnek Közép-Ázsia életveszélyes kórházában lesz része „a felismerésben, a találkozásban”. E csendes vallomás dühödt, értetlen fogadtatása barátja részéről Kornis NAPKÖNYV-ének némely kritikusa emlékeztet, akik sehogy sem tudják megérteni és megbocsátani a harmóniába simulás, a megalázkodó megtérés gesztusát.) A KIROV UTCAI TÁLCÁS minden vonzó eljárásával, eredetiségével együtt is lokálisabb érdekeltsgű, kompetenciájú; úgy látom, a kontextuálisan (kulturálisan) kevésbé érintett olvasói körök nem is figyeltek fel rá. Jó játék kibogozni narratív temporalitását, de mindenképpen a tisztulás irányába mutat a Jadviga-regény. Az már a naplókommentár: az én naplóm újraolvasása mint írás- gesztus kevésbé narcisztikus megfogalmazása.

Merthogy éppen ez, az öntetszeglő, önnön fontosságát hangsúlyozó, demonstráló jelleg teszi kényessé a műfajt. A saját és/vagy más napló átírása számos regény alapgesztusa a mai magyar irodalomban. Kertész Imre intratextualitása a saját zsidó sors megfogalmazhatóságának esélyeit járja körül. Kornis Mihály NAPKÖNYV-e hisztérikus reakciókat kiváltó, stílári toleranciaküszöbökét jócskán túllépő gyönyörű vallomás. Úgy gondolom, rétegmű; akinek ellenszenves az élettrajzi hős totálisan érzékletes (és publicisztikai énjével egybeeső) figurája és problémája s az a keresetlen nyelvi tobzódás, mellyel ez kifejezésre jut, soha nem fogja tudni átolvasni magát az obszcén-blaszfém hörgéshegyeken, s nem jut el a kutyamentés életet visszaadó érvényéig. Az én rokonszenvem e regény iránt mérhetetlen, de tapasztalom a sértett, indulatos ellenállást. Viharos konfliktusokba fullad minden esetben, amikor – háromévenként ha egy-

szer – kötelező olvasmánynak terjesztem elő. A lehető legelősebben oszt meg bármilyen összetételű egyetemi csoportot alig verbalizálható attitűdök, nem is kulturális: még alapvetőbb beállítódottságok mentén.

Karátson Gábor nagyregénye sem kerüli el a konfliktusokat, de ezek – mozgalmiak. (Feltűnően kisszámú elemzője leginkább rokonszenves, zseniális kudarcként aposztrofálja az *ULRIK ÚR KELETI UTAZÁSA AVAGY A ZSIDÓ MENYASSZONY* című regényt.) Rajongói védik körműszakadtáig, s nem hermeneutizálható számukra a befogadás nehézsége; az, hogy az elvárások teljesítését folyton megkerülő szerzői pozíció, a vég nélkül bonyolódó magánmitológia olyan távolságokra vezet el magától olvasóját, hogy az óhatatlanul leszakad, hacsak... A bölcseleti vonalon csüggő olvasó tud ugyanis szerencsésen „fennakadni” a citátumkapaszzkodókon. Ő lesz az, aki nem zuhan be a szűzsé kanyargó, tátongó szakadékaiba, mert idejében segítségül tud hívni egy-egy mentővesszőt, míg a más kultúrán felnőtt befogadót csak zavarja, s inkább kiböki a szemét, mint segítségére kelne az ilyen-olyan utalás. Az ugyancsak pongyola beszélő bizony irritálhatja ugyanazt az olvasót, aki Kornis szövegét jól viselte. A különbség okát én az egyszeri s a szétszalazódó megváltásra irányuló narratív gesztusra szocializálódott olvasás közt látom. (Más egészen biztosan másban; nagy kedvvel olvasnék erről összehasonlító hatáskutatásokat.) Kornisnál van mélypont és felemelkedés. Erre az archetipikus vázra épül mindaz a tomboló képiség, nyelvvilág, önirónia, szarkazmus, líra, pátoz, amely a művet alkotja. Karátson mindig mindent előlről kezd, visszatér magához, nem enged el semmilyen ötletet, nem ad át semmit az enyészetnek. Azt állítja – és az eredmény nem ad okot a kételkedésre –, hogy mindent kiaknáz korábbi naplójából, nem hagyja veszni az időt és megélésének dokumentációját. Az írás pillanattával/ban újraszituálva azt megduplázza, s ezzel az eljárással, a múlt és jelen egybeolvasztásával képez hömpölygő, ráérős, *személyesen* kitárulkozó beszédet. Ezzel a fajta személyességgel nyer meg és veszít el egyszerre olvasókat. Kit elragad, lekötölez az intimitásával, és bevon aurájába, kit eltaszít, mert könnyűnek, kimunkálatlannak, kiérletlennek, hányavetinek, esetlegesnek s így végső fokon tiszteletlennek érez.

Hiányzik a külső szempont, a nézőpont- és nyelváltás. A regény homogenitása nem törik meg. Míg Kornisnál ha dinamikus, több hullámban is, de megfigyelhető a váltás, a tisztulás, s a mű egésze a külsőt, az idegent, őt, a másikat tematizálja, Závada pedig éppen ezt viszi kristálytisztá tökélyre, Nádas is jól tudja, hogy enélkül nincs regény. Egészen az utolsó szakaszig bizonytalan voltam, hogy összeérik-e: érvényes lesz-e számomra a nagy mű, az *EMLÉKIRATOK KÖNYVE*. A váltás a „másik”, az előkerült régi barát, a közreadó, Krisztián beléptetésével nyeri el identitását. Róla ugyan az elején is esik szó, de az csak visszatekintve, újraolvasva kap nyomatékot. A kívülről jövő mozdulat mintegy összerázza és kinyitja – határt von, a parttalan önreflexivitásból menti ki a főhős visszaemlékezését, amiről megtudjuk, mi végre is íródott. Terápiás céllal, életmentésként, életértelmezésként, visszatalálás céljával, szándékával az emberi közösségbe. A szereplő életének megmentése tekintetében: sikertelenül. Nádas regénye viszont általa kapott meghallható, elkülöníthető, identifikálható hangzást: a polifóniáét. Regénye, ez az önelemzésre hajlamos, cizellált, finom, érzékeny, érzéki beszédmód, a máságok dialogicitására érzékeny befogadót vonzza; a jelenségek fogalmi s egyben érzékletes nyelvének mániákus, kitarató keresőjét, az emberi fenomenológiájának megrögzött kutatóját. A testek, a mondatok egymásra és egymásba hajlásának művészete a narrációs párbjáték nélkül nem szólalhatott volna meg, szólama – egyhangúként, önismétlőként – nem hangzott volna fel.

Az említett szerzők közül talán csak Nádas az, aki elhatárolja biográfiai énjét a regény szubjektumaitól; a legtöbben vállalják a fedettséget. A Kornis-mű hatása éppen őrvongó szubjektivitásában, az én totális, tagolatlan, spontán, parttalan, alig ellenőrzött áradásában rejlik. Kertész minduntalan ugyanazt az (alap)élményt: a holocaustét fogalmazza át élhetővé-olvashatóvá, Karátsón hőse is markánsan önéletrajzi: jól ráismerhetünk a művön kívüli élet- és médiavilágból. Ezek a kontextusok és gesztusok kényessé teszik a keletkező opusok befogadását, kiélezi olvasó-szerző-regény viszonyát. Az olvasóra sok hárul: érintetté válik a szerző-hős érintettsége miatt, s ez zavarba hozhatja, ellenállását fokozhatja. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a személyében kevésbé kitárulkozó, szociográfián edzett, a társadalmi-történeti-néprajzi kontextus feldolgozásának szabatoságán, szikárságán íróvá nőtt szerző lesz képes olyan fikatív naplót írni hőseivel, akik a gazdasági feljegyzések, háztartási bejegyzések valós vagy erősen valószínű vázát segítségül hívva, azokkal mintegy családi kalendáriumot alkotva írják újra váratlanul egy tradicionális alapú formát.

Tatár Sándor

UGACC, @!?

Ad notam: ...MacIntosh...

Nadály vagyok én, nyú és métely;
gátja vagyok, hogy ésszel érvelj,
megadom mindennapi kergeséged;
arra – teszek róla – nem lesz esélyed,
hogy a jobbik eszedre hallgass,
s rágódom, ha már jött a Barkas,
a fekete, két gyászhuszárral,
egyikük rágózni sem átall...
De rágjanak csak, rágok én is
bármely nagy ember tetemén, és
ott dőzsölök 'baudelaire-i dögben
(félíg Hamlettől örököltem);
én ott tenyészek, hol enyész más:
csókom hosszú és – intravénás.
S kunkorgok én minden modemben;
'Symbols' bugyorban megtalálni engem,
ímél nélkülüm el nem hussan;
(v)ér vagyok én a hardver-husban,
viháncolok, ha jó az ENTER
(bár tán tahónak küld egy seggfej) –
éntőlem függnek Megabyte-ok;
rám fenekedni nem ajánlott!